

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

426 פ"ק 099 ח"י 999 תשפ"א נ"ה י" ח"י 426
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
etayba1@gmail.com ניתן לקבל את העלון במייל

הנושא: בכל – בתו של אברהם אבינו

מיד אחר העקידה, כשהיא שמעה שכמעט עקדו את יצחק. ובאותה תקופה רבקה נולדה. יתכן לפני מיתת שרה, יתכן קצת אח"כ, בכל אופן היא נולדה בתקופה של העקידה ומיתת שרה אמנו. ואם יצחק נשא את רבקה שהיתה יותר קטנה מאחותו, ק"ו שיכול היה לישא את אחותו.

ותירץ הגאון רבי יוסף חזן (הראשון מאיזמיר ובסוף ימיו בירושלים בספר דרשותיו עין יוסף פרשת חיי שרה דרוש שלישי): אברהם אבינו לא רצה לסכן את בתו בכל ולהשיאה כשהיא קטנה ואינה ראויה לנישואין וללידה, אלא שאת חשש זה לא הפנה אברהם כי אם כלפי בתו ולא כלפי נשים אחרות, ומשנתרצתה רבקה להינשא ליצחק ואביה הסכים עמה, לא מנע זאת אברהם הגם שהיתה קטנה.

הוא אומר אכן גם רבקה וגם "בכל" היו קטנות בגיל, ועוד יותר מכך, רבקה היתה קטנה יותר מבכל, אלא שהקפדה זו שלא להשיא בתו כשהיא קטנה היה רק לאברהם ולא לבתואל, כך שאת "בכל" מנע אברהם מיצחק לפי שהיתה קטנה, אולם רבקה שנתרצו היא ואביה בנישואין בעודה קטנה לא מנע זאת אברהם מהם.

כעין זה כותב הגאון רבי יעקב ריישר בעל שו"ת שבות יעקב בספרו עיון יעקב (ב"ב שם) וז"ל: דהאי דאין מקדשין קטנה עד שתגדיל ותאמר לפלוני אני רוצה (קידושין מא), או שמא תמצא איילונית, ואברהם לא רצה לעשות כן בבתו. מה שאין כן בתואל עשה כן ומה איכפת ליה לאברהם בזה. עכ"ל.

איסור זה של קידושי קטנה מוטל על האבא, ואברהם אבינו לא חפץ להרע לבתו. אולם אם בתואל התרצה להשיא בתו כשהיא קטנה, שוב אין צורך שאברהם ימנע עצמו מכך.

אלא שכל שאלה זו על התוספות רק אם נאמר שרבקה היתה בת שלש שנים כאשר היא נישאה ליצחק וכך היא שיטת רש"י, כמו שכתב רש"י על הפסוק בתחילת פרשת תולדות (כ"ה, ט): "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה". רש"י מביא שם חשבון זה: שהרי כשבא אברהם מהר המוריה (- לאחר העקידה) נתבשר שנולדה רבקה (כ"ב, כג), ויצחק היה בן שלושים ושבע שנה. שהרי בו בפרק (- לאחר העקידה) מתה שרה, ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה שלושים ושבע שנה היו, כי בת תשעים הייתה כשנולד יצחק (י"ז, י"ז), ובת מאה עשרים ושבע כשמתה (כ"ג, א)... הרי ליצחק שלושים ושבע שנים, ובו בפרק נולדה רבקה. המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלוש שנים (- ראה נדה פ"ה מ"ד), ונשאה.

ובכן, על פי חשבון זה הייתה רבקה בת שלוש שנים.

אולם במסכת יבמות (סא:) מובאת ברייתא המבארת כי כהן גדול צריך לשאת לאישה דווקא נערה (- לא קטנה ולא בוגרת). הברייתא לומדת זאת מן הפסוק האמור בכהן גדול (ויקרא כ"א, יד) "כי אם בתולה מעמיו יקח אשה", ומבארת הברייתא: "בתולה" – אין בתולה אלא נערה, וכן הוא אומר: 'הנערה טובת מראה מאד, בתולה'. הרי שלדעת ברייתא זו הייתה רבקה נערה בת שתים עשרה שנים ויותר.

על הפסוק: "ואברהם זקן בא בימים וה' בך את אברהם בכל". מובא בגמרא בב"ב (טו:) כמה וכמה דרשות אנחנו נתמקד על אחת הדרשות האומרת: "בת היתה לו לאברהם ובכל שמה". קודם כל יש לשאול מדוע קרא אברהם לבתו בשם מוזר כל כך "בכל"?

ונראה לומר כי בכל ראשי תיבות: "ברית כרתי לעיני" וכן ראשי תיבות: "ברית כרותה לשפתים" בשני דברים עיקריים שבהם צריכה האשה להיזהר ביותר. האחד לשמור על צניעותה ולא להכשיל גברים בראיה אסורה. ודבר שני לשמור על פתחי פיה, שהרי "לשה"ר מצוי בנשים יותר מבאנשים כי עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים וכו' (קידושין מט:) ולפי שסתם נשים פטפטניות דברניות וכו' (לשון הכלי יקר בתחילת פרשת שלח), לכן קראה שמה "בכל".

בספר שם ונשמה (להגאון רבי משה בצרי שליט"א) הביא מהכף החיים (סי' תכ"ב אות ג"ז) שפסוק זה רומז לשם הקדוש זבדי"ה, ולכן טקס קריאת השם לבת נקרא בשם "זבד הבת" להורות שפירוש "בכל" הוא בת שנשתבח אברהם בלידתה.

והנה התוס' (ב"ב קמא. ד"ה בת) הקשו: "וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק למ"ד בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נח:) דבן נח מותר באחותו?

הגאון רבי יוסף משאש ע"ה בספרו אוצר מכתבים (ח"ב מכתב תרס"ד) עונה על שאלת התוספות בצורה פשוטה מאוד, שיכול להיות שבאמת נפגשו בנייהם ויצחק לא רצה אותה או היא לא רצתה אותו.

היעב"ץ בהגהותיו על התוספות כתב כי לחינם נדחקו תוספות בדבריהם אלו, כי ודאי שלא היה אברהם משיא לבנו את אחותו שהיא עתידה להיאסר עליו באיסור כרת וכלשונו: "שרי ליה מרייהו, חס להו לרבנן קדישי ולא ניחא להו למרייהו דנימרו הכי, כי אחר שנימול אברהם אבינו - ודאי לא היה לו עוד דין בן נח... ובכמה מקומות נדחקו תוספות בכך בחינם".

אבל תוספות כנראה לא היה נח להם בתירוץ זה ולכן הם מביאים תירוץ אחר: וי"ל דשמה קטנה היתה ולא רצה עדיין להשיאה ליצחק. אי נמי מהגר היתה לו ולא משרה, ולכן לא רצה להשיאה ליצחק".

כעין זה מובא גם בפירושי רבינו פלטיאל עה"ת ומתרג' דיצחק בכור היה והיה בימיהם עבודה בבכורות, והיו נוהגין בו כל דין קדושת כהונה... וזאת הבת היתה בת הגר וולד שפחה, שהרי הוא כמוה כדאיתא בפרק האומר (קידושין סו.), ואפילו היתה משוחררת, מ"מ משוחררת אסורה לכהן והוא הדין לבכור".

אלא שמקשים העולם על תירוץ הראשון של התוספות: דמשמע לפי תירוץ הראשון ש"בכל" היתה בתה של שרה אלא שקונה היתה ולכן נמנע מלהשיאה ליצחק. וקשה, שבודאי היתה יותר גדולה מרבקה כי רבקה נולדה אחר מיתת שרה שהרי שרה מתה

התוספות שם (ז"ה וכן הוא אומר) מציינים שדברי ברייתא זאת סותרים את דברי סדר עולם רבה, ומביאים גם את דברי ר' שמואל חסיד משפירא המוכיח מן הספרי (לפרשת וזאת הברכה, שנו) כי רבקה הייתה בת ארבע עשרה בעת נישואיה. התוספות חותמים את דבריהם באמירה: "וצריך לומר מדמדרשות חלוקים זה על זה".

לפי זה אפשר לומר שתוספות שמתרצים ש"בכל" היתה קטנה אזלי לפי השיטה שרבקה היתה בת 14 ולא בת שלש ואם כן רבקה גדולה היתה מ"בכל".

חידוש גדול כתב בענין זה הגאון הרבי ר' יונתן אייבשיץ זצ"ל ב'פארת יונתן' (פר' וירא כא, ד): "וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים", ואלו הן דבריו: "הא דכתיב 'בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים' הוא נתינת טעם לשמונה של יצחק, גם דכתיב 'את יצחק', וכל מקום שנאמר 'את' מורה כי תאומים נולדו, כמבואר בגמרא (עי' יבמות סב.) ובמדרש (בר' פד, כא) בשבטים, ואמרו חז"ל 'בת היו לו לאברהם אבינו ובכל שמה', ולא נזכר בתורה לידתה, אבל נראה שהיא תאומת יצחק, וזהו: 'את יצחק', וגם אמרו חכמינו ז"ל (נדה לא): דלכך נימול הבן לשמונה כדי שלא תהא האם עוד טמאה לידה ויהיה האב והאם ג"כ שמחים (כדאיתא בגמ' שם), וזה לא שייך כאן כי שרה היתה טמאה לידה י"ד ימים מחמת לידת הנקבה שנולדה עמו, ואשמעינן קרא דמ"מ מל אותו לשמונת ימים מחמת 'כאשר צוה אותו אלקים'".

מובן, שדברים הללו אינם עולים בקנה אחד עם שני תירוצי התוס' הנ"ל, כי לתירוץ הב' הרי היתה בת הגר ולא בת שרה כלל, וגם לתירוץ הא' נונקוט בדבריהם שהיתה בת שרה - לא יעלו הדברים, כי מדבריהם עולה שבשעת נישואי יצחק עדיין קטנה היתה, ועל כרחך שלא היו תאומים.

בספר ילקוט אברהם להג"ר אברהם ליפשיץ ז"ל בהג"ר שבתי ליפשיץ ז"ל חיד"ד סי' ש"ה אות צ"ה כתב וז"ל: נזדמן לי שישבתי במסיבה סעודת מצות פדיון הבן בין ת"ח וגדולי עולם ועלה במחשבתי לשאול מהרבנים הגאונים הנ"ל: למה לא נמצא כתוב בשום ספר לא בראשונים ולא באחרונים שעשה אברהם אבינו ע"ה פדיון לבנו בכורו יצחק אע"ה בשלמא שלא עשה פדיון לבנו ישמעאל יען שישמעאל היה בא אחר נפלים וכמ"ש רש"י ז"ל פר' לך עה"פ (ט"ז, ה) "אנוכי נתתי שפחתי בחיקך וגו'" שהכניסה שרה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עובריה וכו', והבא אחר נפלים אינו בכור ופטור מפדיון וכמ"ש בטוש"ע יר"ד סימן ש"ה סעיף כ"ב. אבל יצחק אבינו ע"ה שהיה פטר רחם לאמו שרה אמנו ע"ה כדת וכדין, למה לא נמצא כתוב בשום מקום שקיים בו אביו אברהם אבינו ע"ה המצות הזאת, והלוא אמרו רבותינו ז"ל בימא כח: שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה קודם שניתנה.

והוא מביא תירוץ של אביו שלאברהם היתה בת שקראו לה "בכל" והיא היתה תאומתו של יצחק והיא יצאה לפניו ולכן יצחק לא היה הבכור.

ובאמת שלא צריך להגיע לתירוץ זה, אלא שהגמרא בנדרים (לב): אומרת כי אברהם אבינו קיבל את הכהונה משם בן נח, וממילא כהן היה ולכן לא הוצרך לפדות את בנו.

פרפרת נאה העלה המ"שך חכמה' על פי המאמר שלפנינו בביאור הפסוקים בפרשת חיי שרה (כד, כט-ל): "וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין. ויהי כראות את הנזם ואת הצמדים על ידי אחותו וכשמעו את דברי רבקה אחותו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש וגו'", שבתחילה נאמר 'וירץ' - בזריזות, ובסוף נאמר רק 'ויבא אל האיש' - בלא ריצה, וכתב: "וירץ לבן אל האיש" וכו', שהנערה הגידה כדברים האלה, זה מה שאמר 'ברוך ה' אלקי אדוני כו' בית אחי אדוני, והיה סבור לבן שבא אליעזר לקחת אותו לחתן עבור בתו אשר נולדה לו, כמו שדרשו רז"ל 'וה' ברך את אברהם בכל' - 'בת היתה לו ובכל שמה', ולכן רץ. אולם אחרי התבוננו וראותו 'את הנזם והצמדים' וכשמעו כו' כה דבר אלי האיש', פירוש דברים הנראים שמכווין אליה לבד, אז התבונן כי רק לרבקה כוון, לקחת אותה לכלה לאברהם, אז בא אל האיש, ולא כרץ במרוצה ובחיפזון".

אחר שנתבאר מדוע "בכל" לא התחתנה עם אחיה יצחק, יש לשאול עם מי התחתנה "בכל"?

כתב בספר מדרש סגולת ישראל (לרבי ישראל הכהן מחכמי תימן לפני מאות בשנים עמ' 145): אמרו רז"ל בת היתה לו לאברהם ובכל שמה והשיאה לשם בן נח וילדה אבנר בן נר והבן זה.

והובא בספר תורה שלמה (חיי שרה כד א אות כ) הביא זאת בשם כת"י ילקוט תימני מעין גנים. אלא שהביא שם הסבר מהמלקט שאין הכוונה כפשוטו אלא הוא בדרך רמז.

אלא שיש להקשות על זה כי לפי תירוצים השני של התוספות היתה "בכל" בתה של הגר והיא היתה שפחה, וא"כ היתה גם בכל שפחה, ואפי' אתה נשתחררה אסורה כבהן, ושם בן נח היה כהן, כדכתיב "ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון", ורש"י

הביא ממדרש אגדה שהוא שם בן נח. אא"כ נאמר שהוא נשא את "בכל" אחר שניטלה ממנו הכהונה כמבואר בנדרים (לב):

אימתי מתה בכל?

כתב בספר שיר מעון הנספח לספר תורת משה' לחתם סופר פרשת חיי שרה "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה", "ל הנה הכף ד'ולבכתה" היא מן א"ב זעירא, ונ"ל דבא לרמז מה דאיתא בגמרא בבא בתרא "וה' ברך את אברהם בכל" דבת היתה לו לאברהם ובכל' שמה. אלא שמתה. והנה כל זמן ששרה היתה חיה לא היה אברהם מרגיש כ"כ חסרון בתו, כי לא היה לבדו וגם היה מתנחם בשרה, אבל כאשר גם שרה מתה ונשאר לבדו, התחיל להרגיש להתמרמר ולבכות גם על מיתת בתו. וידוע דקטנות מורה על חסרון ומיעוט ואם תחסר ותסיר הכ"ף מן ולבכתה' נקראת ולבתה' ומרמז שבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה - ולבתה וק"ל. עכ"ל.

נמצא לפי דבריו ש"בכל" מתה עוד בחיי שרה אלא שכל זמן ששרה חייתה לא היה אברהם מרגיש במיתתה.

ברם השיטה המפורסמת היא כי "בכל" מתה ביום מיתת שרה. בספר יריעות שלמה לרבינו המהרש"ל (פראג ש"ט) אנו מוצאים התייחסות של המהרש"ל לכך שהכ"ף של ולבכתה היא קטנה ועל כך מוסיף המלקט שם פירוש נוסף מפי השמועה: "ואני שמעתי ממורי מהר"ש מלובלין ז"ל דמצינו בגמרא בת היתה לאברהם ובכל שמה ולא מצינו במקרא למי השיאה אברהם או היכן מתה, לזה נכתב 'ולבכתה' חסר כ' ואם כן הוי 'ולבתה' לומר לך שמתו בפעם אחת שרה ובתה וזהו לספוד לשרה ולבתה".

אפס כי הגאון רבי משה פיינשטיין לא הסכים עם שמועה זה שנאמרה לו בשם מהר"ל דיסקין וכך הוא כתב על כך בספרו הגדול שו"ת אגרות משה (א"ח ח"ד סי' מ אות ו) בענין בתו של אברהם אבינו ע"ה: ומה שראה כת"ה בספרו של מהר"ל דיסקין זצ"ל פרשת חיי שרה שהבת שהיתה לאברהם לר' יהודה ולאחרים כדאיתא בב"ב דף טז מתה ביום שמתה שרה אמנו הנה לא ראיתי במדרשים שבידי, אבל לא ראינו אינה ראיה. אבל הוא דבר שלכאורה הוא דבר שאי אפשר, שאברהם אבינו יענש בעונש כזה היותר גדול ואפילו בעונש קטן כשלא מפורש בקראי לא שייך לומר זה, ובפרט שהם לומדין זה מקרא ד'וה' ברך את אברהם בכל' ואיזה ברכה הוא? וגם איך שייך לומר שמתה ביום שמתה שרה הא קרא ד'וה' ברך" נאמר אחר שמתה שרה.

ולכן ברור שאיזה טעות הוא ואם יש איזה מקום הוא טעות שם וכדחזינו שלא נמצא בדברי רבותינו המפרשים הראשונים ועד עכשיו לא ראיתי ספרו של מהר"ל דיסקין על התורה ואשתדל בל"נ לראותו".

ודבריו הנחרצים של האגרות משה כוחם יפה עוד יותר כלפי השיטה הראשונה שהבאנו לפיה מתה "בכל" עוד בחיי שרה, שבוודאי אין לומר שאברהם ושרה ישכלו בחייהם את בתם 'בכל' כשלא נאמר בתורה כלום על עונש שכזה, ובפרט שהפסוק על כך ש"ה' ברך את אברהם בכל" נאמר לאחר שמתה שרה.

וכך הובא בספר תוספות השלם' (אות כו): ויש מפרשים לכן היא זעירה, לסלקה כמי שאינה, וישאר ולבתה, כלומר לפי שהניחה בת, שעדיין לא נשאה בבת בחיי אמה, כי הבת שלא נשאה בחיי אמה ראויה לבכותה כמו שבוכים על אמה".

ולמעשה כך מפורש יוצא מפי בעלי התוספות בקושייתם מפני מה לא השיא אברהם את "בכל" ליצחק ותירצו על כך בשני דרכים כפי שהארכנו לעיל ואם נאמר ש"בכל" מתה בחיי שרה או שמתה יחד עם שרה הרי שקושיה מעיקרא ליתא כי הלא פשוט דברי התוספות היינו שבא להקשות על הזמן אחר העקידה מפני מה שלח את אליעזר לרבקה ולא השיא את "בכל" ועל כרחך שתוספות סבורים היו כי "בכל" עדיין היתה בחיים באותו הזמן.

הגאון רבי יהודה זרחיה סגל זצ"ל בשו"ת צמח יהודה (ח"ה סימן כא) כתב בזה"ל, ולדעתי אמר זאת מהר"ל בתור תירוץ על קושיית התוס' שהקשו אמאי לא השיאה אברהם ליצחק, הלא הם היו מותרים באחיותיהם, כמו שנשאו שאר השבטים לדעת חז"ל את אחיותיהם, ותירצו שהיתה קטנה אי נמי מהגר היתה, ושני התירוצים דחוקים טובא, ולכן תירץ מהר"ל דמתה אותה הבת יחד עם שרה ולכן בעת שחיפש שידוך ליצחק שזה היה כבר אחר מות שרה והבת אז לא היה שדוך. ואי יקשה לן הא קרא וה' ברך כתיב אחר מות שרה, י"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה.

וע"ד החידוד אולי אמינא דרבנו מהר"ל דיסקין שהיה גדול הגאונים בדורו כידוע ואין להרהר אחריו, ודאי מוקים לד"מ דאמר שלא היתה לו אז בת בהכי, דאותה הבת מתה ולכן נזכר דוקא כאן שלא היתה לו בת, והטעם שלקחה אותה שרה הוא כמו שעשה רבי למשמיו כמבואר בכתובות (קג). שאמר שישמשו אותו לעוה"ב ע"ש, וכן עשתה שרה שתשמש אותה בג"ע. וכבר ראינו הרבה גדולים ואדמור"ם שהיה כן, וכבוד אלקים הסתר דבר, וזו כנראה מגזירות רחמנא וסודו ואין רשות להרהר בהם יותר מדאי. עכ"ד.